

МАРИЈА БОРИЋ

Институт за политичке студије
Београд

УДК 316.48:27

Оригиналан научни рад

Примљен: 01.07.2018

Одобен: 20.07.2018

Страна: 93-106

ЗЛОУПОТРЕБА ХРИШЋАНСТВА У ИДЕОЛОГИЈИ САВРЕМЕНОГ ДЕСНИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА*

Сажетак: Предмет истраживања овог рада јесте злоупотреба хришћанства у идеологији екстремне деснице. Савремени десничарски екстремизам је аморфан и варијабилан феномен, који поред одређених заједничких вредности, показује специфичне карактеристике у зависности од места појављивања. Он се може јавити у форми неонацизма, неофашизма, виолентног национализма и сл. и одликује се специфичностима поднебља на коме је поникао. Осим насиља, оно што овај појам чини препознатљивим, јесте карактеристичан, углавном манипулативан однос према религији, у оквиру чега она представља оправдање за разне врсте злочина. Компаративном анализом аутор се бави специфичностима десничарског екстремизма (у контексту злоупотребе хришћанства) у свету и на Балкану, издвајајући као примере најкарактеристичније покрете, организације и групе. Закључак је да се хришћанска религија користи као хомогенизујући, подстицајни, али пре свега и оправдавајући фактор за почињено насиље екстремних десничара.

Кључне речи: хришћанство, религија, екстремизам, екстремна десница, насиље, Европа, Балкан

Увод

Хришћанство које је преко 2000 година одолевало разним изазовима, данас се налази на великој прекретници. Може се рећи да живимо у тзв. пост-хришћанском свету који, по мишљењу многих, кореспондира са крајем хришћанске историје. Савремени човек је у трци за профитом и побољшањем животног стандарда заборавио основне постулате хришћанства.

Људи су од вајкада себи постављали онтолошка питања постојања која у великој мери кореспондирају са хришћанском теологијом. Онтологија се у хришћанском богословљу бави „питањем постојања, а под истином бића под-

---

* Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта "Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција" (евиденциони број 179009), финансираном од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.

разумева његово вечно постојање, односно превазилажење смрти“.¹ Да ли је и како могуће у постхришћанском свету превазићи смрт? Овим питањем баве се различите религијске и политичке групе и покрети, међу којима можемо издвојити и екстремну десницу. Нажалост, екстремна десница на хришћанско питање постојања и смрти претежно гледа манипулативно, користећи га преваходно за оправдање својих насилних активности.

Можда је у модерном човеку (који је “грађанин света” и корисник друштвених мрежа у ери глобализације), ипак уткана нит религиозности, која попут Јунговог архетипа и даље егзистира чинећи од њега - *homo religious*. И Јустин Поповић је указивао на религиозну клицу сваког људског бића: “Није истина да има безверника! Нема безверника, нема неверника. Само има Богопоклоника и идолопоклоника. Трећег нема у овоме свету” (Пјевач, 2014: 62). Св. отац Јустин је пророчки гледао на савремен свет када је у свом делу *Достојевски о Европи и Словенству* закључио да је Бог ради нашег спасења постао човек, а да савремено човечанство више нема осећаја за ту Богочовекову жртву.

“Егоизам је фактор распада човекове боголике личности”, тврди Пурић (Ђорђевић, Стајић, Тодоровић, 2014:34). Криза хришћанства, па самим тим и криза идентитета савремене Европе, почива на отуђењу од Бога. И Достојевски је тврдио да је Европа почела да пропада када се одрекла Христа. То је она Европа која се градила на три суштинска стуба: грчку филозофију, римско право и хришћанску религију. Сведоци смо пропадања овог трећег стуба који је претходна два миленијума снажно испрофилисао идентитет Европе и њених грађана. Иако живимо у доба секуларизације, чини се да је више но икада религија заступљена, јер је саставна компонента како индивидуалног, тако и колективног идентитета.²

Секуларизам је очито доминантан у најразвијенијим земљама савременог света. Па ипак, чак и у овим земљама религија још увек није нестала: “Анкете показују да се већина Европљана декларише верницима али је утицај религије на свакодневни живот опао” (Стојадиновић, 2013: 113).

Према статистичким подацима из 2017. године које је објавио *Pew Research Center*, хришћанство је и даље најраспрострањенија религија у свету, са 31, 2% верника. Иза ње су ислам који исповеда 24% светске популације, потом хиндуизам са 15%, будизам са 7% верника, итд.³ Када је реч о државама, од

* Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта “Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција” (евиденциони број 179009), финансираном од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.

¹ Мидић, И. (2003а): „Етика и онтологија“, Саборност 1/4, 14. Cf. Janz, P. D. (2011): „Metaphysic“ у *The Cambridge Dictionary of Christian Theology* (Eds. I. McFarland, D. A. S. Fergusson, K. Kilby, I. R. Torrance), Cambridge University Press, 309–311, цит. према: Александар Ђаковац, Онтологија и етика у светлу Христологије Светог Максима Исповедника, докторска дисертација, стр. 6.

² Сматрамо се човеково бивствовање најчистије осликава кроз две форме идентитета: нацију (тј. етничку припадност) и религију.

³ <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/>, 24.06.2018.

них 225 у свету, 65 су преобладајно католичке, 50 муслиманске (11 од њих су доминантног сунитског религијског опредељења), 10 будистичке, а 4 хинду.⁴ Остале државе су комбинација најразличитијих религија.⁵

Данас се међу најгласнијим “бранитељима” хришћанства често могу чути екстремни десничари. То у први мах и не изненађује, уколико се зна да је десница иначе, традиционално везана за религију. У програмима екстремне деснице хришћанство је често било предмет манипулације (у виду идологизације религије), јер је имало за циљ да оправда учињено насиље. Криза хришћанства се огледа не само у томе што су пољуљани његови основни постулати пред налетом неких нових вредности, већ и у томе што су његови најистакнутији вигиланти - екстремни десничари.

Доласком миграната са простора Блиског истока, идеја “заштите хришћанства” се још више интензивирала на европском континенту, а са њом и идеологија екстремне деснице која егзистира у најразличитијим формама, почевши од виолентног национализма, па све до најбруталнијих облика неонацизма и неофашизма.

Појам савремене екстремне деснице

Иако на први поглед делује препознатљиво, савремена екстремна десница има многа лица и наличја, што у великој мери отежава њено дефинисање, па самим тим и препознавање. Често се у савременој науци али и колоквијалном говору за одређење екстремне деснице користе многи синоними: неонацизам, неофашизам, виолентни национализам, ултра-десница, десничарски екстремизам и сл. Да бисмо схватили природу екстремне деснице морамо најпре одредити шта је то екстремизам. Иначе, екстремизам није појава која је само иманентна политици, већ се може јавити у спорту (у виду хулиганизма или екстремних спортова), култури, друштву и сл. Нас ће у овом раду првенствено интересовати политички екстремизам, управо због фокуса на десницу, као идеолошку политичку опцију.

Политички екстремизам можемо дефинисати као “понашање и мишљење у сфери политике које се налази на граници дозвољеног, са тенденцијом да се та граница пређе, а што је у супротности са правним, обичајним и културолошким нормама једног друштва” (Ђорић, 2014: 37). Као таква појава, екстремизам је у друштвима савремене демократије увек “демонизован” и непожељан феномен, из разлога што “не кореспондира са вредносним системом савремене демократије (као што су толеранција, парламентаризам, компромис, дијалог), јер директно подрива правну државу и владавину права” (Ђорић, 2014: 37).

Следећи проблем код изучавања ове појаве је то што се десничарски екстремизам често поистовећује са сродним феноменима (углавном са радикализмом, фундаментализмом, фанатизмом, тероризмом, итд.). Најчешћа грешка се

⁴ <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Religion/Religions>, 25.07.2018.

⁵ Интересантно је да ово истраживање није узело у обзир православне државе.

прави приликом поистовећивања екстремизма са тероризмом. Овде треба имати на уму једну врло битну чињеницу, а то је да сваки тероризам инволвира екстремизам, што не важи у обратном смислу речи. Наиме, док је тероризам потврђени екстремизам на делу, не можемо рећи да је сваки екстремизам у исто време и тероризам. То значи да неће сваки екстремиста постати терориста. Да би се неко дело оквалификовало као тероризам, мора испунити неколико кључних услова као што су: политички мотив, политички циљеви и политичке последице (Симеуновић, 2009).

Тренутно велику конфузију међу академском заједницом али и унутар међународних институција, уноси елеменат насилности, који срећемо у спреси са феноменом екстремизма. Заправо, да ли се зна која је то јасна дистинкција између насилног и ненасилног екстремизма? Сматра се да је сваки екстремизам опасан, али да већа опасност прети од насилног екстремизма. Неки теоретичари, попут Роналда Винтропа (Ronald Wintrobe) сматрају да је ненасилни екстремизам онај који има екстреман циљ али који не користи насилне методе.⁶ Можемо се сложити са овом констатацијом, али ћемо нагласити да још увек не постоји јасан критеријум, на основу кога ћемо разликовати насилни од ненасилног екстремизма.

Када кажемо да је неко постао екстремиста, онда то подразумева и процес радикализације. Одмах ћемо нагласити да не постоји универзалан начин радикализације (иако постоје услови који јој погодују, попут друштвенополитичких и економских криза, фрустрацијске агресије, депривације, велике неједнакости у друштву и сл.), те да је она различита од случаја до случаја. Радикализација подразумева корениту промену одређеног вредносног система, који се супституише неким новим, углавном супротним системом вредности. Поједностављено, радикализацију можемо сматрати врстом “прања мозга”, која има далекосежне последице по појединца или групу, која је подожна процесу радикализације. Данас издвајамо две врсте радикализације:

1. Непосредну
2. Посредну

Непосредан облик радикализације подразумева директан контакт са припадницима одређене политичке групе, док се овај други посредан облик радикализације заснива на индиректној (претежно *онлајн*) комуникацији путем интернета, друштвених мрежа и осталих пропагандних средстава.⁷ Иначе, савремено тумачење појма радикализације (као и дерадикализације) је ушло у политичку употребу од 2004. године (Kundnani, 2012:6), док резолуција УН 2178 садржи борбу против насилног екстремизма, која се заснива на спречавању радикализације и мобилисању појединаца за учествовање у терористичким групама на иностраним ратиштима. Све ово нам говори да је фено-

---

⁶ “Radicalisation, De-Radicalisation and Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review” (The Hague: ICCT Research Paper, March 2013), http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-RadicalisationCounter-Radicalisation-March-2013_2.pdf, 12.12.2017.

⁷ Познато је да су неки актери тзв. дихадистичког тероризма, полагали заклетве Ал Багдадију (вођи терористичке организације “Исламска држава”) путем Фејсбука.

мен екстремизма (заједно са радикализацијом) веома значајан како у научним, тако и у међународнополитичким круговима.⁸

Како смо разјаснили неке од суштинских проблема у одређењу савремене екстремне деснице, осврнућемо се на њене круцијалне карактеристике. Пре свега треба нагласити да ћемо у овом раду под савременом екстремном десницом подразумевати све оне формалне и неформалне групе, покрете и организације које делују од завршетка Хладног рата. Сматрамо да је са дезинтеграцијом СССР-а, као бастиона левичарске идеологије и уједињењем Немачке, завршен Хладни рат и да је након тога наступила једна потпуно “нова ера” у погледу идеолошке сцене. Након деценија неприкосновеног доминирања левичарске идеологије (на простору Источног блока), падом “гвоздене завесе” се отворила једна нова сцена на којој су значајни актери постали и весници десничарске идеологије (међу којима су се, сем поборника њених умерених опција, нашли и екстремисти).

Сутоном левице је настала зора деснице, што је инспиративно деловало и на многобројне екстремно десничарске политичке субјекте широм Европе и света. У том контексту треба правити значајну разлику између екстремне деснице која се јавља у Америци, Европи и на територији Западног Балкана. Иако постоји одређени универзални систем вредности када је реч о идеологији екстремне деснице, она се одликује и низом специфичности у зависности од простора на коме се појављује. Тако је, на пример, екстремна десница у САД обојена преодминантно расистичком идеологијом, што датира још из доба Америчког грађанског рата, када је формирана злогласна организација Кју клукс клан. Расна сегрегација заснована на анимозитету белаца према Афроамериканцима је база из које је поникла савремена екстремна десница у Америци.

Са друге стране, европска екстремна десница је превасходно ксенофобичног карактера и њен виолентни потенцијал се првенствено црпи из мигрантске кризе, која је последњих година доживела кулминацију.⁹ Њен вигилантисам налази оправдање у “чувању европских вредности”, које су угрожене доласком миграната. Треба нагласити да су европски екстремни десничари првенствено непријатељски расположени према мигрантима који су нехришћанске вероисповести и који су припадници “неевропских” раса, што можемо објаснити “страхом од непознатог”.

Када је реч о нашој, тзв. “балканској” екстремној десници, основу њене виолентности можемо наћи у грађанским ратовима, који су 90-их година 20. века породили најразличитије врсте бестијалног национализма.¹⁰ “Наша” екстремна десница је настала као производ дугогодишње фрустрације и поли-

⁸ “Популарност” екстремизма кореспондира са великим консенквенцама које су изузетно неповолне по савремену демократију, те је стога његово изучавање битно првенствено у циљу превенције.

⁹ И пре мигрантске кризе, екстремна десница је показивала елементе нетрпељивости (и то претежно) према придошлицама из Азије и Африке, јер су припадници другачије расе, нације и религије.

¹⁰ Мада је код неких екстремних десничара, какве су неоусташе, идеолошка база настала пре Другог светског рата, да би своју кулминацију остварила у фашистичкој творевини НДХ.

тичке репресије из доба комунизма. Куриозитет је да су некадашњи најревноснији комунисти преко ноћи постали окорели националисти, што потврђује претпоставку да се једна врста политичког екстремизма веома лако замени другом врстом екстремизма – чак и ако припадају дијаметрално супротним системима вредности.

Како бисмо разумели аксиолошки систем савремене екстремне деснице, покушаћемо да укажемо на *genus proximum*, без обзира на њене геополитичке и историјске различитости које смо претходно навели.

Свака екстремна десница се заснива на принципу елитизма, који иде до дискриминаторних мера. Екстремна десница полаже право на супериорност одређене групе (којој екстремисти припадају), која по правилу укључује анимозитет према свему што је другачије. У основи ове идеје јесте мржња према политичком непријатељу. Категорија непријатеља је такође варијабилног карактера, јер је условљена формом екстремне деснице. Тако су нпр. за америчке екстремне десничаре који заступају супремацију беле расе, “непријатељи” Афроамериканци, Азијати, али и сви остали који угрожавају протестантизам. Код европских екстремних десничара анимозитет се посебно данас може видети према мигрантима арапског порекла, који су углавном исламске вероисповести (јер се сматра да ће они нарушити демографски, а самим тим и политички и безбедносни систем Европе). Код појединих припадника екстремне деснице у Румунији и Мађарској је осетан анимозитет и према припадницима ромске етничке заједнице.¹¹ За балканске екстремне десничарске групе “непријатељи” су сви они који на неки начин угрожавају опстанак одређене националне или етничке групе. Тако су на пример, за усташки оријентисане десничаре непријатељи Срби, Јевреји и Роми, док пак, српски припадници екстремне деснице имају нетрпељивост према оним народима са којима се у ближој или даљој прошлости ратовало.¹²

Следећа карактеристика екстремне деснице је вигилантизам, тј. претерано заштитнички став према групи којој се припада. То може бити не само етничка или национална група, већ и религијска или чак хулиганска група. Код балканских земаља је приметна спона између идеологије екстремне деснице и хулиганизма.¹³ Током ратова 90-их година, највећи број припадника парамилитарних јединица је претежно регрутован из редова хулиганских група. Овај претерано заштитнички став екстремних десничара често резултира употребом разних облика насиља, јер екстремизам оправдава насиље уколико се оно спроводи зарад “виших циљева”, какви су заштита нације, религије или расе.

Антикомунизам је заједничко својство свих екстремних десничара. Овакв вредносни систем углавном датира из круцијалне идеје комунизма о једна-

¹¹ На пример, у Мађарској још од 2007. године егзистира тзв. “Мађарска гарда”, која је имала неколико напада на ромска насеља и која је забрањена одлуком Уставног суда Мађарске. Као противтежа овој екстремистичкој организацији је настала “Ромска гарда за самоодбрану”, која је такође била спремна на употребу виолентних метода.

¹² Највећи анимозитет се може приметити према Албанцима, Хрватима, а код припадника расистички оријентисаних скинхедса је карактеристична и нетрпељивост према Ромима.

¹³ Више о томе у: Ђорић, Марија “Повезаност између коцкања и хулиганизма: случај Србије”, *Политичка ревија*, бр.4, 2017, стр. 39-55.

кости (без обзира да ли је реч о фактичкој, стварној, економској, политичкој или било којој другој врсти једнакости). Како су десничарски екстремисти “елитисти”, они се противе ма којој врсти једнакости и инсистирају на супериорности своје групе, што се може објаснити колективним нарцизмом.¹⁴

Органицистички принцип друштва, који је помињао чак и Платон у својим делима је такође карактеристика савремене екстремне деснице. То би значило да цео државни систем функционише по принципу организма, у коме “сваки орган” ради оно што му је задатак, чиме долазимо до принципа хијерархије и тоталитаризма.¹⁵ Без реда и поретка, држава па и организам, не могу функционисати. Управо због тога екстремни десничари фаворизују беспоговорну хијерархију у оквиру чега доминира принцип ауторитарног карактера о коме је писао Ерих Фром: „Структура ауторитарног карактера је структура такве личности код које се осећај снаге и идентитета заснива на симбиотичкој подложности ауторитетима и истодобно на симбиотичком доминирању над онима који су потчињени њеном ауторитету (...) То је стање садомазохистичке симбиозе које му даје осећај снаге и осећај идентитета“ (Фром, 1984: 112). Овде треба нагласити да је антипод ауторитарној структури личности – тзв. демократска личност.

Свака варијанта десничарске идеологије (почевши од оних умерених, па све до екстремних) има позитиван став према традицији. Збиља, без свести о томе ко смо, ко су нам преци, каква нам је историја и обичаји и не можемо изградити сопствени, као ни колективни идентитет. Међутим, претерано фаворизовање традиције и прошлости екстремне десничаре чини искључивим и недоступним за савремене, а посебно будуће друштвенополитичке процесе. Замислимо само како би било отежано кретање човеку који хода гледајући само уназад – тако је и екстремним десничарима. Стално загледи у прошлост, бивају заробљени у њеним лагумима, па самим тим и неспремни за будућност. Посебна опасност када је реч о традицији, прети од њене злоупотребе, којој су склони екстремисти. Они, наиме, бирају најузвишенији сегмент из своје историје, узимајући га за узор савремених нараштаја. То је рецимо, код италијанских фашиста био период Римског царства, код усташког покрета доба краља Томислава, код српских екстремиста период Душановог царства итд. Највећа опасност код злоупотребе традиције јесте ревизија историје која служи за пласирање полуистина.

Милитаристички настројена, екстремна десница је одвајкада фаворизовала “мачо” принцип, који је на жене гледао дискриминаторно и мизогинично. Упркос томе, многе жене су приступале екстремно десничарским организацијама, што можемо објаснити патолошком потребом за негативном врстом еманципације и партиципације у политичком животу. Такав пример имамо код Кју клукс клана коме је 30-их година 20. века приступило пола милиона жена (Kathleen, 2009).

¹⁴ Овакав став смо могли наћи још у идеји “аријевске расе” којом је манипулисао Хитлер у оквиру националсоцијалистичке идеологије.

¹⁵ Тоталитаризам је своје најексплицитније форме показао у време фашизма у Италији.

Савремену екстремну десницу тешко можемо објаснити без анализе њене везе са религијом. Овде је конкретно реч о идеологизацији религије, тј. о злоупотреби религије у политичке сврхе. Клерикализам екстремне деснице је претежно манипулативног карактера јер се “у име Бога” лакше оправдавају насилни акти које је она спремна да почини. У наставку рада ћемо се подробије бавити анализом злоупотребе хришћанства у програмима одређених екстремно десничарских група.

Десничарски екстремизам и хришћанство

Можда је Маркс био у праву када је рекао да је “религија опијум за масе”, а можда није имао увида колико је тај “опијум” потребан човечанству ради самоспознаје. Право човека да верује (или не верује) у одређене религијске догме је једно од од основних људских права, а религијски идентитет се може сматрати једним од најзначајнијих, када је реч о човековом бићу. Проблем настаје у томе када се религија користи зарад реализације политичких циљева, чиме се обесмишљава њена суштина постојања.

Знајући колика је моћ религије, савремена екстремна десница и те како успешно манипулише, користећи клерикалне идеје у својим програмима. Уколико се вратимо у прошлост, видећемо да су фашизам и нацизам кокетирали са религијом. И док је Мусолини отворено нагињао католичанству, Хитлер је подједнако злоупотребљавао хришћанство и паганизам.¹⁶ У Немачкој је већ 1911. године основана *Вотанова*¹⁷ *ложа* (на челу са Теодором Фричем), са циљем стварања јаке конекције између десничара широм земље. Иначе, Хитлерова замисао је била да се створи тзв. “аријевско хришћанство” које би се темељило на елементима паганизма (глорификација старогерманских богова). И сам Јунг закључује у својим истраживањима да се немачки неопаганизам зачиње 30-их година 20. века, када је националсоцијалистички омладински покрет *Jugend Bewegung* приносио крвну жртву у част бога Одина (Lewin, 2009: 361-362). Према Јунговом мишљењу, нацизам је настао као резултат обнове архетипа бога Одина, који је инспирисао многе уметнике, попут Вагнера.¹⁸ И код савремених екстремних десничара се амалгамирају паганизам и хришћанство, те се чак могу срести и варијанте у којима се даје предност паганизму. Тако се на пример, на сајту “Српског фронта” истиче како је паганизам „више продуктиван за индивидуалну добробит, више исправан него што су то конвенционалне религије, као што је то, на пример, хришћанство”.¹⁹

Једна од најбруталнијих злоупотреба хришћанства је присутна код усташког покрета, који је своју кулминацију доживео за време НДХ. Тада су највиши државници оправдавали бестијалне злочине, и то све у “име Бога и като-

---

¹⁶ Познато је да је Хитлер био члан контроверзне мистичне окултне организације *Тулес*.

¹⁷ Вотан (или Один) је старогермански бог рата.

¹⁸ Вагнер је инспирисан старогерманском религијом направио нека од његових најпознатијих дела, попут *Валкире* и *Прстена Нибелунга*.

¹⁹ http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=150:paganizam&catid=83&Itemid=486, 16.03.2012.

лицизма”.²⁰ Изјава Милета Будака о учешћу свештених лица у усташким походима потврђује претходну тврдњу: “Долазили су у села и градове разне усташе, које су као фратри под мантијама носили свашта и припремали народ. Распиривали смо усташку мржњу диљем читаве Хрватске тако, да кад је дошао наш час, наши нас пријатељи Нијемци и Италијани не нађоше само спремне већ и ослобођене” (Новак, 2015: 22). Будак је експлицитно указивао на клерикалну црту усташтва: “Цијели усташки покрет темељи се на вјери. То је прије свега велика вјера у нашу праведну ствар, велика вјера у Свемогућег, који праведнога никада не оставља. На нашој оданости цркви и католичкој вјери темељи се цијели наш рад, јер нас је повијест научила, да кад овдје не бисмо били католици, да би нас одавно нестало” (Новак, 2015:104). Злоупотреба католичке вере се могла видети и у дечјим логорима. Наиме, НДХ је за време Другог светског рата била једина држава са фашистичком идеологијом која је имала специјализоване логоре за децу, какав је био Јастребарско.

Уколико упоредимо немачки нацизам и хрватско усташтво, видећемо да су, за разлику од Немаца, усташе у религији виделе главни хомогенизујући и оправдавајући фактор за почињене злочине.²¹ Клерофашизам у НДХ је и институционално био потврђен од стране католичке цркве, када је Алојзије Степинац 26. јуна 1941. године са целокупним епископатом отишао у посету поглавнику, како би му показали колективну наклоност и подршку.²² Према истраживању Диклића, преко 1.700 римокатоличких свештеника²³ је лично учествовало у усташким злочинима (Диклић, 2016: 19). Многе католичке верских организације су активно деловале у усташком режиму, попут “Великог крижарског братства” и “Великог крижарског сестринства”, које су бројале преко 50.000 чланова (Давидов, 2013:48). Данас се идеологија усташтва и даље постоји у форми неоусташтва, с тим што више толико не потенцира отворени клерикализам, већ је замаскирана виолентним национализмом.

Када је реч о српској екстремној десници, она је веома диверсификованог карактера, те ћемо је поделити у две велике групе (Ђорић, 2014:325):

1. Нацистичко-фашистичку
2. Клерикално-националистичку

Имајући у виду да је српски народ понео огроман страдалнички крст у борби против фашизма, готово је немогуће поверовати да постоје овакве политичке организације у нашем друштву. На срећу, оне су маргиналног карактера и немају запажен утицај на политичкој сцени.²⁴ Много је присутнија екстремна

²⁰ Фрањевци и су били главна спона између усташа у Хрватској и Павелића који се налазио у изгнанству непосредно пре почетка Другог светског рата.

²¹ Такође треба имати на уму да су нацисти користили гасне коморе и различите врсте колективног убијања, док је однос усташа према жртвама био личан (најчешће за заснивао на клању и индивидуалном мучењу), што указује на изразит степен мржње.

²² Више о томе у: Виктор Новак, *Magnum Crimen други део*, Catena Mundi, Београд, 2015.

²³ Треба нагласити да нису сви католички свештеници били усташки оријентисани, али да је добар део њих здушно подржавао НДХ или чак учествовао у злочинима.

²⁴ Неке од нацистички оријентисаних организација попут *Националног строја* су забрањене одлуком Уставног суда 2011. године.

десница која припада клерикално-националистичкој идеолошкој опцији. Њена главна одлика је злоупотреба хришћанства, тј. православља у политичке сврхе, а посебан проблем је злоупотреба идеје *светосавља*.

Светосавље је као феномен поникао од стране професора Богословског факултета у Београду, док је о њему најлепше писао отац Јустин Поповић, елаборирајући га као филозофију живота.²⁵ Јустин сматра да се све српске историјске идеје посредно или непосредно изводе из светосавља, док се пак, светосавске вредности директно изводе из Христа: ”Светосавље, и као комплекс светосавских идеја и као комплекс светосавских метода, извире из Христа и Његовог Еванђеља. Када смо у славном немањићком периоду бирали највишу вредност наше народне душе и наше историје, ми смо кроз Светога Саву и остале Свете Немањиће изабрали Христа Бога и Његово Еванђеље. Тако је Христос са својим Еванђељем постао главна детерминанта и главна стваралачка сила наше историје” (Поповић, 1993:37). Нажалост, ова узвишена и племенита идеја често бива злоупотребљена од стране екстремних десничара, који користећи термин светосавља често оправдавају насиље, што је недопустиво.

И европска екстремна десница врло вешто манипулише религијом, што ћемо показати у низу примера. Немачка ПЕГИДА као једну од главних идеја у свом програму од 19 тачака наводи ”заштиту јудео-хришћанских вредности” (Ђорић, 2017:217), док је у томе подржава десничарска партија ”Алтернатива за Немачку”, која је већ постала део парламента. Осим Немачке, пред налетом миграција је и те како угрожена и Француска, за коју се сматра да је земља са највећим бројем муслимана у Европи (што ће између осталог, погодовати јачању екстремне деснице).²⁶ Још 2002. године на тлу Француске настаје ”Идентитетски блок”, који се вигилантистички поставља према хришћанству. Из њега ће се 2012. године развити ”Генерацијски идентитет” који је још у експлицитнији у ”заштити хришћанских вредности”.

”Идентитарци” желе најпре да забране изградњу џамија и пре свега, минарета на њима, а потом, да иселе мигранте муслиманске вероисповести. Најпре би дозволили да се добровољно исељавају муслимани који желе да напусте Француску. Њихова идеје је да створе ново министарство (”Министарство идентитета”) које би имало задатак да води рачуна о француском (пре свега хришћанском) идентитету и исељавању виолентних муслимана. Познати су по организовању кампова у француским Алпима у којима поред пропаганде и ”хришћанске обуке”, раде и на борилачким вештинама са младим члановима. ”Идентитарци” имају и присталице из академске средине, попут Реноа Камија (Renaud Camus), који истиче да је Европа колонизирана од стране афричког становништва.²⁷

Интересантан је и однос америчке екстремне деснице према хришћанству. Он се на најбруталнији начин манифестовао код Кју клукс клана, расис-

²⁵ Видети више о томе у Јустин Поповић, *Светосавље као филозофија живота*, Манастир Ђелије, Ваљево, 1993.

²⁶ Иако званични подаци указују да у Француској живи око 4 милиона муслимана, према неформалним сазнањима тај број је много већи и износи 9 милиона становника. Извор: <http://geoconfluences.ens-lyon.fr/actualites/veille/pratique-religieuse-france>, 24.12.2017.

²⁷ https://www.youtube.com/watch?v=_kJNc2iIbZg, 05.01.2018.

тичке и клерикалне организације, која већ два века егзистира на просторима Америке. У идеолошком смислу речи “Клан представља типичну екстремистичку организацију десничарске идеолошке провенијенције, која у великој мери свој вредносни систем црпи из виолентне интерпретације протестантизма” (Ђорић, 2016:534). Тријада на којој се базира идеологија Клана је раса - нација - Бог. Иако фаворизује супремацију “белог човека”, ова екстремистичка организација је у највећој мери протестантског карактера, што значи да су остали хришћени, укључујући католике и православце – неподобни. Како се времена мењају, тако је и Клан ревидирао нека од својих начела, те је 2006. године група *Imperial Klans of America*²⁸ одлучила да за своје чланове прихвати чак и неке представнике паганистичких култова.²⁹

Суштина деловања Клана је и религијски фундаментализам, комбинован са милитантним типом хришћанства. О томе најбоље сведочи манипулативни мит о “изабраном племену”.³⁰ Тешко је анализирати идеологију Кју клукс клана без елаборирања покрета “Хришћанског идентитета”, коме припада ова екстремно десничарска организација. Основна догма “Хришћанског идентитета” је да су “Англосаксонци, Келти, Скандинавци и Германи потомци некадашњих израелских племена, док су Јевреји потомци Нечастивог” (Combs, 2007: 163). Из ове догме се извлачи закључак да су следбеници овог покрета “изабрани”, јер су потомци Авеља.

“Хришћански идентитет” настаје у првој половини 20. века, а његови корени датирају из Велике Британије, у којој се у 19. веку формира школа Британског израелизма (British Israelism).³¹ Из Велике Британије ће се идеје “Хришћанског идентитета” пренети и на просторе САД, које данас осим Кју клукс клана подржавају и организације попут *Posse Comitatus*, *Aryan Nations*, *National Alliance* и многе друге. Најманипулативнија догма која оправдава виолентност “Хришћанског идентитета” (па самим тим и Кју клукс клана) је она која се гради на идеји о “два семена”.³² Следећа значајна квазирелигијска догма “Клана” и “Хришћанског идентитета” је везана за *милеанизам*, по коме живимо у последњим данима хришћанства, очекујући силазак Христа, те је обавеза сваког белца протестантске религијске деноминације да заштити будућност своје деце.³³

²⁸ Ова група делује унутар Клана.

²⁹ Углавном се радило о следбеницима култа старогерманског бога Одина.

³⁰ Основна теза овог мита јесте да су аутентични хришћани само они који су припадници беле расе и који исповедају протестантизам. Остали се могу сматрати непријатељима.

³¹ Видети више о томе у: Gallagher Eugene, Ashcraft Michael, *Introduction to new and alternative religions in America/ 5*, African diaspora traditions and other American innovations, Greenwood Press, Westport, Conn. London, 2006.

³² Према овој теорији Каин је рођен из везе Адама и Еве као резултат ђаволске завере, из чега припадници Хришћанског идентитета закључују да је и целокупно потомство из оваквог семена морало бити грешно, а то су према њима Јевреји. Међутим, друго семе из кога је настао Авељ је “чисто”, из њега су се развила остала племена, којима данас припадају протестанти беле расе. Према: Марија Ђорић, “Кју клукс клан као међународна екстремистичка организација”, *Култура полиса*, бр. 29, 2016, стр. 536.

³³ О томе говори и чувена крилатица коју Клан користи веч два века: We must secure the existence of our people and a future for white children.

Хришћанство је саставни део не само манипулативне пропаганде и идеологије “Клана”, већ се оно експлицитно назире и у симболици ове екстремистичке организације. Централни симбол Клана јесте бели крст на коме се налази кап крви, што метафорички представља “жртву коју је поднео Исус за окајање грехова белог човека” (Ђорић, 2016:537). Осим тога, припадници “Клана” на својим окупљањима често ритуално пале крст, што би требало да представља тенденцију ширења хришћанства (заправо протестантизма) путем светлости, која ће све вернике “извести из таме”. Куриозитет је да оваквим ритуалима осим одраслих особа присуствују и деца (па чак и бебе), што је веома забрињавајуће, када је реч о социјализацији младих нараштаја.

***

Хришћанство је кроз историју претрпело многобројна искушења. Исконска улога хришћана је како рече отац Тадеј да “прочисти духовну атмосферу на земљи и шири атмосферу Царства Божијег” (Арсенијевић, 2011:5). Нажалост, ову хришћанску улогу многи екстремисти схватају погрешно, те идејом хришћанства настоје да оправдају почињено насиље (а познато је да се најгори злочини чине “у име религије и Бога”).

Ако је Бог љубав, како је могуће да се мржња тако снажно манифестује код екстремних десничара? Постоје два одговора: незнање и манипулација. Вођени незнањем, екстремисти често и не упознају основне постулате религије, већ се везују за идеологизацију религије, која увек служи прагматичним политичким побудама. Са друге стране, много је присутнија намерна манипулација хришћанством, како би се злоупотребом религије оправдали почињени злочини. “Нема сумње”, каже Јустин Поповић, “сва је Европа минирана вулканским противречностима, које ако се не отклоне могу ускоро експлодирати завршним уништењем европске културе” (Поповић, 1993:2). Можда смо ми сведоци стварања једног новог европског идентитета³⁴, у коме се полако али сигурно руши хришћански стуб који је два миленијума чврсто носио европску културу?

Страх од новог је уобичајен у људској врсти, јер је то ново - непознато. Екстремни десничари на *новуме* у религијском идентитету Европе реагују вигиљанстички, што укључује разне облике насиља. Али тај страх није само присутан у Европи која је најугроженија пред налетом савремених миграција. И Америка има јак екстремистички покрет који је базиран на протестантизму и расизму. А када је реч о турском балканском подручју, оно је и даље заробљено у историјским лавиринтима у којима је идеологија комунизма супституисана идеологијом насилног национализма.

Свака религија, па и хришћанство, врло лако може склизнути у екстремизам. Историја нас је научила да најгори злочини често манипулишу религијом. Пример је усташа Андрија Артуковић, који је као старац ухапшен и депортован у Југославију. Он је на суђењу изјавио: “Ја сам толико крив колико Исус Христос”.³⁵

³⁴ Више о проблемима националног идентитета у доба глобализације видети у: Деспотовић, Љубиша (2017): Геополитика идентитета, Каирос, Нови Сад, стр. 113-124.

³⁵ Извор: Документарни филм “НДХ-Мук”, РТС 1, 21.09.2016.

Данас је куриозитет да су најгласнији “бранитељи” хришћанства управо екстремисти, који ову религију користе за реализацију својих политичких циљева. Евидентно је да је религијски потенцијал од стране екстремне деснице перципиран као веома снажан мотивациони, подстицајни и хомогенизујући фактор, те је зато и главни сегмент њене идеологије.

Литература:

1. Blee Kathleen (2009): *Women of the Klan*, University of California Press, Berkeley (Calif.), London
2. Gallagher Eugene (2006): Ashcraft Michael, *Introduction to new and alternative religions in America/ 5*, African diaspora traditions and other American innovations, Greenwood Press, Westport, Conn. London
3. Viktor Novak (2015): *Magnum Crimen drugi deo*, Catena Mundi, Beograd
4. Davidov, Dinko (2013): *Totalni genocid: Nezavisna država Hrvatska 1941-1945*, Zavod za udžbenike, Beograd
5. Despotović, Ljubiša (2017): *Geopolitika identiteta*, Kairos, Novi Sad
6. Diklić, Momčilo (2016): “*Svetac*” – *može li Alojzije Stepinac biti svetac?*, Institut za evropske studije, Beograd; Udruženje Srba iz Hrvatske, Beograd
7. Đakovac, Aleksandar, *Ontologija i etika u svetlu Hristologije Svetog Maksima Ispovednika*, doktorska disertacija
8. Đorić, Marija (2017): “*Povezanost između kockanja i huliganizama: slučaj Srbije*”, *Politička revija*, br.4.
9. Đorić, Marija (2017): “*Uticaj savremenih migracija na razvoj ekstremizma u Nemačkoj*”, *Kultura bezbednosti: migrantske krize, stnje, perspektive, rizici*, ur. Ljubiša Despotović, Aleksandar Gajić, *Kultura polisa*, posebno izdanje 2.
10. Đorić, Marija (2014): *Ekstremna desnica: međunarodni aspekti desničarskog ekstremizma*, Udruženje Nauka i društvo Srbije, Beograd
11. *Evandelska lestvica vrlina Svetoga Ave Justina* (2014): ur. Nevenka Pjevač, Manastir Velika Remeta
12. Kundnani, Arun (2012); “*Radicalisation: The Journey of a Concept*,” *Race & Class*, 54, no. 2.
13. Lewin, Nicholas Adam (2009): *Jung on war, politics, and Nazi Germany: exploring the theory of archetypes and the collective unconscious*, Karnac Books, London
14. Popović, Justin (1993): *Svetosavlje kao filozofija života*, Manastir Čelije, Valjevo
15. Purić, Jovan (2014): *Hrišćanstvo u 21. veku*, ur. Dragoljub Đorđević, Predrag Stajić, Dragan Todorović, Prometej, Novi Sad; Leskovački kulturni centar, Leskovac; JUNIR, Niš
16. Simeunović Dragan (2009): *Terorizam*, Pravni fakultet, Beograd
17. Starac Tadej Vitonički (2011): *Bez ljubavi nema života*, ur. Matej Arsenijević, Jovan Srbiljub, Versko dobrotvorno starateljstvo Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, Beograd
18. Stojadinović, Miša (2013): “*Religija i identitet u savremenom društvu*”, *Nacionalni identitet i religija*, ur. Zoran Milošević, Živojin Đurić, Institut za političke studije, Beograd
19. From, Erih (1984): *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb

THE ABUSE OF CHRISTIANITY IN THE IDEOLOGY OF RIGHT-WING EXTREMISM

Summary: The subject of this paper is the abuse of Christianity in the ideology of the right-wing extremism. Modern right-wing extremism is an amorphous and variable phenomenon, which shows specific characteristics, depending on the place of appearance. It can occur in the form of neo-Nazism, neo-fascism, violent nationalism, etc. and it is distinguished by the specifics of the climate on which it has evolved. Violence and manipulative attitude towards religion make this phenomena recognizable – and this is an excuse for various types of crimes.

By the comparative analysis, the author deals with the specifics of right-wing extremism (in the abuse of Christianity) in the world and in the Balkans, distinguishing as examples the most characteristic movements, organizations and groups. The conclusion is that Christian religion is used as a homogenizing, stimulating, but above all a justifying factor for the violence committed by extreme right-wingers.

Key words: Christianity, religion, extremism, right-wing extremism, violence, Europe, the Balkans